

σα ἀτέλεια, ὥστε δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἀναγραφά, ἢ προκαθήμενον σεκρέτου, ἢ ἐξισωτὴν ἀναγραφὴ αὐτῶν, καπνολογία (τούτέστι καταμέτρησης τῶν οἰκιῶν), ἀναζήτησις μέτρων γῆς, ἢ παροίκων ποσότητος. Πρὸς τοῦτο ὁμοῦς γίνονται πρακτικὰ τῶν ἤδη κατεχομένων παρὰ τῶν μονῶν ἀκινήτων καὶ παροίκων, ὥστε ὅσα ἐπέκεινα τούτων κατόπιν εὑρεθῶν, ὑπόκεινται εἰς τὸ κοινὸν δίκαιον. Αὐτῶν δὲ πάλιν τῶν πρακτικῶν διατάχθη ἡ ἐγκατάστρωσις δι' εἰδήσιν ἐν τοῖς γενικοῖς σεκρέτοις (α).

Μετὰ ἐν ἔτος ὁ αὐτὸς Αὐτοκράτωρ ἀπένειμεν εἰς τὰς μονὰς καὶ ἐκεῖνα τὰ κτήματα, περὶ ὧν ἐδόθη παρὰ τῶν ἀναγραφῶν διάγνωσις ὡς δημοσίων (β).

Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ὁ Ἐμμ. Κομνηνὸς ἀνεκάλεσε τὰς διατάξεις ταύτας (γ), οὐδὲν φαίνεται ὠφεληθεῖς ἐκ τῶν συμμάχων τούτων κατὰ ὁρωμένων καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐν ἔτει 1181 ἀποκατέστησε πάλιν τὰς διατάξεις τοῦ Ἐμμανουὴλ (δ).

Ὁ αὐτὸς Ἐμμανουὴλ ἐφιλοτιμήθη ν' ἀπαλλάξῃ τοὺς ἱερεῖς τοῦ κεφαλικοῦ τέλους, ἀλλ' ὥρισεν ἀκριβῶς, ποῖα ἦτον ἡ ἐλάττωσις τοῦ φόρου ἐκάστου κτήματος ὡς ἐκ τῆς ἀφύσεως ταύτης (διὰ τὴν δοχὴν τῶν συμπαθηθέντων) (ε) τελεσμάτων αὐτῶν ὥστε εἰς τὸ ἐξῆς μὴ αὐξάνεσθαι ταῦτα), καὶ ἐπὶ τέλους ὑπόδειξε, νὰ μὴ ἀπογράφονται ὅλως οἱ ἱερεῖς ἐφ' οἷωνδ' ἡποτε κτημάτων, εἴτε προσωπικῶν (λαϊκῶν), εἴτε ἐκκλησιαστικῶν, εἴτε μοναστηριακῶν (ς). Εἶχομεν ἰδεῖ, ὅτι ἄλλοτε κληρικοὶ δὲν ἦσαν ἐξερημένοι.

Ἐνῷ βλέπομεν τὸ αὐτὸ φορολογικὸν σύστημα ἐπικρατοῦν μέχρι τέλους, οὔτε ὁ δι' αὐτοῦ καθιερούμενος τῆς βεβαιώσεως καὶ εἰσπράξεως τοῦ φόρου τρόπος ἔχει τι καθ' ἑαυτὸν ἐπιλήψιμον, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἡ ἐρήμωσις προβαίνει καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξαλειμματικῶν γαιῶν αὐξάνει, εἶναι ἐπόμενον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ κυριωτέρα πίσις προῆλθεν ἐκ τῆς παραλείψεως τῆς περιοδικῆς ἀναθεωρήσεως τῶν φορολογικῶν σημειώσεων.

Ἦτον εὐχερεστέρα ἢ κρίσις ἡμῶν, ἂν ἐγνωρίζαμεν, ποῖα ἡ ἔκτασις τῆς φορολογικῆς μονάδος (λοῦγον) καὶ ποῖος ἐπέκειτο ἐκάστοτε εἰς αὐτὸν φόρος. Ἀλλὰ τούτου οὐδὲν ἔχνος σῴζεται, ὥστε καταφεύγομεν εἰς ἄλλας εἰκασίας, ὅπως εὐρωμεν συμπέρασμα ἐξηγοῦν τὴν προβαίνουσαν παρακμὴν καὶ τὸν γογγυσμὸν, ὅτι τὸ βάρος τῶν φόρων: Οὐ κοῦφον οὐδ' εὐάγκαλον, οὐδ' ἐλαφρὸν βαστάσαι (ζ).

[*Επιτεταται συνέχεια.]

(α) Ἐν ἔτει 964 ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀπηγόρευσε νὰ θεωρῶνται κτήματα εἰς μονὰς καὶ Ἐκκλησίας, διότι ὅσα εἶχον ἔμμενον ἀργα, ἀλλ' εἴπε νὰ διδῶνται οἰκίται, βόες, ποῖμνια, ἐπίσης δὲν ἐπέτρεψε δι' ἀφιερώσεως κτημάτων νὰ συνιστῶνται νέα μοναστήρια. Συλλ. Γ' Νεαρά 19 ἐκδ. Ζαχαρίου.

(β) Ὁρα Βαλαμ. ἐν τῇ ἐκδ. Ποτλῇ καὶ Ῥάλλῃ Β' σ. 598.

(γ) Αὐτ. σ. 603.

(δ) Συλλ. Δ' Νεαρά 81 ἐκδ. Ζαχαρίου.

(ε) Ὁ ἐστὶν ἀφεθέντων.

(ς) Βαλαμ. ἐκδ. Ποτλῇ καὶ Ῥάλλῃ Β'. σ. 570.

(ζ) Μανκοῦς στίχ. 4567.

ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΛΛΩΣΙΣ

ΤΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1453.

Κατὰ τὰς ἀρχικὰς πηγὰς συγγραφεῖσα ὑπὸ

A. Δ. ΜΟΡΑΜΑΝΝΟΥ.

—000—

(Συνέχ. ἴδε φυλλάδ. 219, καὶ 220.)

Πρὸ ἐξ ἡδη μηνῶν ὁ Αὐτοκράτωρ προορῶν τὴν ἐπαπειλουμένην ἐναρξιν τοῦ πολέμου προπαρασκεύασε τὰ πρὸς ἄμυναν, προσταξάς πάντας τοὺς περὶ τὴν χώραν οἰκοῦντας νὰ μετοικήσωσιν ἐν τῇ πόλει, καὶ νὰ ἀποταμιεύσωσι τοὺς συγκομισθέντας κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο καρποὺς καὶ τὸν ἐν ταῖς ἀλωνίαις συλλεχθέντα σίτον.

Ἐν τούτῳ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ φρουρίου προέβαινε τελειομένη, καὶ τῶν μὲν τειχῶν τὸ πλάτος ἦτο 22—25 ποδῶν, τῶν δὲ πύργων τὸ ὕψος 60 καὶ ἡ στέγη αὐτῶν ἐκ μολύβδου· ὠνόμασαν δὲ αὐτὸ οἱ μὲν Τούρκοι *Βογάλ Κεσσέρ*, ἦτοι τομέα τοῦ πορθμοῦ ἢ κεφαλοκόπτην, οἱ δὲ Ἕλληνες *Λαιμοκοπεῖον*. Σήμερον ὁμοῦς καλεῖται *Ρουμελί Χισσαρί* ἦτοι Πύργος τῆς Ρούμελης. Ὁ Σουλτάνος ἔθεσεν ἐν αὐτῷ φρουρὸν ἐκ 400 ἀνδρῶν, ὠνόμασε τὸν Φεροῦζ Βένν φρούραρχον, καὶ προσέταξεν αὐτὸν ἵνα εἰσπράττῃ ὠρισμένον τινα φόρον ἐκ τῶν εἰσπλεόντων καὶ ἐκπλεόντων πλοίων· ἐν περιστάσει δὲ ἀρνήσεως νὰ καταποντίζῃ αὐτὰ πυρβολῶν ἐκ τοῦ φρουρίου, καὶ ἂν ἀνήκωσιν εἰς τὴν Γένουαν, τὴν Ενστίαν, τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Θεοδοσίαν, τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Ἀμισάν, τὴν Σινώπην ἢ καὶ εἰς Τουρκικὰς χώρας. Πρὸς ἐνέργειαν δὲ τοῦ προσταχθέντος ἐτέθησαν ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν παραλίαν πύργου, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Χαλὶλ Πασᾶ, χάλκινα κανόνια βάλλοντα λιθίνοὺς σφαίρας ἐξακοσίων λιτρῶν μεγέθους (α). Τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Δούκα ἐπιβεβαιώσωσιν αἱ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κείμεναι περὶ τὸν πύργον λίθινοι σφαῖραι, περιφέρειαν ἔχουσαι ὁτὼ σπιθαμῶν καὶ βάρος 450 λιτρῶν (β).

Τὴν 28 Αὐγούστου ἀναχωρήσας ὁ Σουλτάνος ἐκ τοῦ Βασπόρου κατεστρατοπέδευσε μετὰ 50,000 στρατιωτῶν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθα διέμεινε τρεῖς ἡμέρας κατασκοπῶν τὰ τεῖχη, τὰς τά-

(α) Δούκας σελ. 246.—Ν. Βάρδαρ, σελ. 2.—Χαϊρυλλάχ σελ. 59.—Χαλκοκονδ. σελ. 446.

(β) Πολὺ μετὰ ταῦτα μετεχειρίσθησαν μάρμαρον, κατ' ἀρχὰς δὲ ἐγένετο χρῆσις τοῦ γλαυκοῦ ἢ μέλανος τιτανώδους λίθου, ὅστις εἶναι ἐν τῶν σιτατικῶν τοῦ ἰθαῖου, καὶ οὐτινος ἡ εἰδικὴ βαρύτης, λαμβανομένη τοῦ μέσου ἔρου κατὰ τὰ ἐπὶ διαφόρων τεμαχίων γενόμενα πειράματα, εἶναι ὡς 3. Ὅθεν σφαῖρα ἐκ τοιούτου λίθου ζυγίξει 500 λίτρας.

φρους, τοὺς πύργους, κτλ. ἐντεῦθεν δὲ ἀπῆλθε τὴν 4 Σεπτεμβρίου εἰς Ἀδριανουπόλιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Τουρκικὸς στόλος ἀπάραι ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου κατέπλευσε τὴν 6 Σεπτεμβρίου πρὸ τῆς Καλλιπόλεως (α). Τὴν δὲ 4 Ὀκτωβρίου ἀπέστειλεν ὁ Μωάμεθ τὸν Κοτζῆ Τουρχὰν Βέν μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ Ἀχμέτ καὶ Ὁμέρ καὶ πολυαριθμοῦ στρατοῦ ἐκ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας εἰς Πελοπόννησον ἵνα ἐμποδίσωσι τοὺς ἐκεῖ ἡγεμονεύοντας Δεσπότες Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ ἐλθῶσιν εἰς βοήθειαν τῆς ἀπειλούμενης πόλεως καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν. Οἱ Τοῦρκοι, κυριεύσαντες ἐξ ἐφόδου τὴν Κόρινθον καὶ τὰς ἐν τῷ Ἰσθμῷ χώρας, προέβησαν διὰ τῆς Ἀρκαδίας, Τεγέας, Μαντινείας πρὸς τὴν Μεσσήνην καὶ ἰθὺς φρονεύοντες καὶ ἀπῄχοντες αἰχμαλώτους τοὺς κατοίκους. Μετὰ δὲ τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ Νεοπολιχνίου, ἐπολιόρκησεν ὁ Τουρχάνης τὸ Σιδηροπολίχνιον, ὅπερ ἀντέστη γενναίως· ἐπειδὴ δὲ ἡ διάσχις τοῦ ὅλου στρατοῦ διὰ τῶν ὁρέων τῆς Μεσσηνίας ἦτο ἀδύνατος, ἔδωκε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἀχμέτ μέρος ἵνα ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τοῦ Λεονταρίου. Τοῦτο μαθόντες ὁ Δημήτριος καὶ ὁ Θωμᾶς ἐπεμφάν λάθρα τὸν Ματθαῖον Ἀσάν μετὰ στρατοῦ ἵνα ἐπιτεθῇ κατ' αὐτοῦ· ἀπέβη δὲ κατ' εὐχὴν τὸ ἐπινόημα, διότι ὁ Ἀχμέτ ἠττήθηκε κατὰ κράτος συνελήφθη καὶ ἀπῆχθη αἰχμαλώτος εἰς Σπάρτην πρὸς τὸν Δημήτριον (β).

Ὅτε δὲ ὁ Μωάμεθ ἡσχολεῖτο ἐν τῷ Βοσπόρῳ εἰς κατασκευὴν τοῦ Ρουμελί Χισσαρί, ἦλθε πρὸς αὐτὸν Οὐγγρος τεχνίτης κανονίων Ὁρβάν τοῦνομα, ζητῶν παρ' αὐτῷ ἐργασίαν. Ὁ Ὁρβάν εἶχε πρότερον ἤδη ζητήσει ἐργασίαν παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ διέμεινε μάλιστα ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργαζόμενος· ἀλλ' ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ διότι ἡ ἀντιμισθία αὐτοῦ οὐ μόνον ἐλαχίστη ἦτο, ἀλλὰ καὶ ἀτάκτως ἐχρηγεῖτο, ἵσως διότι ἐνόησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτι ὁ Ὁρβάν, ἀνέκων μᾶλλον εἰς τὴν τάξιν τῶν συνήθων ἐργατῶν ἐστρεφεῖτο ἐπιστημονικῶν γνώσεων, ὅπως τοῦτο ἐγένετο δῆλον ἀκολούθως κατὰ τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ διαμονὴν αὐτοῦ.

Ὁ Σουλτάνος ἀσμένως ἀπεδέχθη τὸν προτελθόντα, καὶ διέταξε νὰ δώσωσιν αὐτῷ ἀμέσως ἐνδύματα, τροφὴν καὶ πλουσίαν ἀντιμισθίαν. Ἐρωτηθεὶς δὲ ἂν ἠδύνατο νὰ κατασκευάσῃ κανόνιον ἐκ σφενδονίζον λίθους παρμεγέθεις πρὸς καταστροφὴν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπεκρίθη· « Δύναμαι εἰ βούλει κατασκευάσαι χωνεῖαν ὅσον τὸ μέγεθος τυγχάνει τῆς δεικνυομένης μοι πέτρας· ἐγὼ γὰρ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἀκριβῶς ἐπίσταμαι· οὐ μόνον γὰρ ἐκεῖνα ἀλλὰ καὶ τὰ Βαβυλωνία τεῖχη ὡς χρὴν λεπτυναί ἢ παρὰ τῆς χωνείας τῆς ἐμῆς ἀφειδίκα· πλην ἐγὼ τὸ πᾶν τοῦ ἔργου ἀπαρτίσω, τὴν δὲ βολὴν οὐκ ἐπίσταμαι οὐδὲ συντάσσομαι. » Ὁ δὲ Σουλτάνος εἶπε· « Κατασκευάσον μοι τὴν χωνεῖαν, περὶ δὲ τῆς βολῆς τοῦ λίθου αὐτὸς ὁφίμαι. » Ἐνῷ δὲ

παρεσκεύαζεν ὁ τεχνίτης τὸν τύπον, συνεκομίσθη ἡ ἀναγκαία ὕλη, μεθ' ἧς κατασκευασθὲν ἐντὸς τριῶν μηνῶν τὸ κανόνιον, ἐτέθη ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου φρουρίῳ (α).

Ἀφέντες τὸν Σουλτάνον ἐν Ἀδριανουπόλει ὅπου διαρκούντος τοῦ χειμῶνος ἐξωπλίζετο προπαρασκευαζόμενος πρὸς τὸ κολασσιαῖον ἐπιχείρημα, ἐρευνήσωμεν ἀκριβέστερον τὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἰπομεν ἐν προομίῳ ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ, μετὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ συνομολογηθεῖσαν ἐνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἐξητήσατο τὴν βοήθειαν τοῦ Πάπα· συγχρόνως δὲ ἐζήτησε καὶ τὴν ἀποστολὴν ἀνδρὸς δυναμένου νὰ καταπραῶνῃ τὰ πνεύματα, καὶ διὰ τῆς συνδιαλλαγῆς τῶν ὁπαδῶν ἐκατέρως τῶν ἐκκλησιῶν νὰ ἐπικυρώσῃ πράγματι τὴν κατὰ τύπον γενομένην ἐνωσιν. Ὁ πάπας Νικόλαος Ε' εὐστόχως ἐξελέξατο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸν Καρδινάλιον Ἰσιδώρον, Ἀρχιεπίσκοπον τοῦ Κιόβου ἐν Ρωσσίᾳ, Ἕλληνα τὸ γένος. Ἐὰν ἡ ἐνωσις δὲν κατωρθώθῃ, βεβαίως δὲν ὑπῆρξεν ὁ Καρδινάλιος αἷτιος. Ὁ Ἰσιδωρος ἀφίκετο εἰς Χίον ἐπὶ μεγάλου Γενουησίου πλοίου ἄγων καὶ πεντήκοντα ἄνδρας, οὓς ὁ Πάπας ἐστελλεν εἰς βοήθειαν τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ περιεμένετο καὶ ἕτερον πλοῖον διευθυνόμενον εἰς Θεοδοσίαν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἐν ᾧ οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἔμποροι ἀπεδίβαζον καὶ ἐπώλουν τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν ἐξωνούμενοι ἕτερα καὶ διευθετοῦντες τὰ τῆς ἐμπορίας αὐτῶν, ὁ Ἰσιδωρος ἐστρατολόγησεν ἐκ τῆς νήσου 150 ἑτι Καθολικούς, ὥστε προσήγαγε 200 ἐν ὅλῳ ἐπικούρους τῷ Αὐτοκράτορι· μετ' αὐτῶν δὲ συνηριθμεῖτο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιτυλήνης Λεονάρδος, ὅστις ἐγκατέλειπεν ἡμῖν ὑπόμνημα περὶ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅτε δὲ ἦλθε καὶ τὸ περιμενόμενον πλοῖον ἀπέπλευσαν ἀμφότερα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καταπλεύσαντα περὶ Νοέμβριον μετὰ χαρᾶς ὑπεδέχθη ὁ αὐτοκράτωρ (β).

Κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν μῆνα κατέπλευσαν καὶ ἄλλα ὀκτὼ πλοῖα ἐκ Κρήτης φέροντα ἐφόδιον πρὸς τὴν πόλιν οἶνον Μονεμβασίας (γ).

Τὴν 10 Νοεμβρίου εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Βόσπορον δύο εὐμεγέθη ἐνετικὰ πλοῖα ἐκ Θεοδοσίας προερχόμενα, ὧν ἐνανάρχει ὁ Ἰερώνυμος Μορεσίμ. Ἐνῷ δὲ παρέπλεον τὴν ἄκραν τοῦ Ρουμελί Χισσαρί, οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τοῦρκοι προσεκάλεσαν τὸν πλοίαρχον νὰ προσορμισθῇ, καὶ ἰδόντες ὅτι δὲν ὑπῆκουσεν ἐπανελάθον τὸ πρόσταγμα. Ὁ πλοίαρχος ἐπλησίασε σμικρὸν τι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ φρουρὰ ἀπῆται νὰ προσορμισθῇ ἐντελῶς ἔρξατο πυροβολοῦσα καὶ κινανοβολοῦσα κατὰ τῶν πλοίων, καὶ ἐφάνευσέ τινὰς ἐκ τοῦ πληρώματος· τοῦτο ἰδὼν ὁ πλοίαρχος ἔδειξεν ὅτι ὑπακούει. Ὅθεν κατέπαυσε τὸ πῦρ· ἀλλ' ἔμα παρατηρήσας ὁ πανούργος Ἐνετὸς ὅτι τὰ πλοῖα ἦσαν ἐκτὸς τῆς βολῆς τῶν κανονίων, ἀναπετάσας

(α) Φραντζῆς σελ. 235, 236 — Ν. Βάρδαρ. σελ. 2.

(β) Φραντζῆς σελ. 226. — Χαλκοκονδ. σελ. 447.

(α) Δούκας σελ. 247, 248. — Χαλκοκονδ. σελ. 447, 448.

(β) Λεονάρδ. ὁ Χίος. — Δούκας σελ. 252 — Ν. Βάρδαρ. σελ. 3.

(γ) Ν. Βάρδαρ. σελ. 2.

τὰ ἱστία εἰσέπλευσεν εὐτυχῶς εἰς τὸν λιμένα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθα ἡ ἀφίξις αὐτοῦ ἐνέπλησε τοὺς πάντας χαρᾶς (α).

Τὸν κίνδυνον τοῦτον δὲν ἠδυνήθη δυστυχῶς νὰ διαφύγῃ ὁ Ἑνετὸς πλοίαρχος Ἀντώνιος Ρύτζος. Κομίζων ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου φορτίον κριθῆς εἰς Κωνσταντινουπόλιν παρέπλεε τὴν 26 Νοεμβρίου τὸ φρούριον, ὅπου πρὸ μικροῦ εἶχε τοποθετηθῇ τὸ μέγα τοῦ Ὀρβάνου καννόνιον, ὅπερ ἐπέπρωτο νὰ δοκιμασθῇ κατὰ πρῶτον ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Ρύτζου. Ἀρνηθέντος δὲ τοῦ πλοίαρχου νὰ συστείλῃ τὰ ἱστία, ἡ μὲν ναὺς κατεποντίσθη διὰ μιᾶς καὶ μόνης βολῆς, ἐκεῖνος δὲ καὶ οἱ τριάκοντα ναῦται ἐπιβάντες ἀκατίου, ἐξῆλθον ἐν τῷ αἰγιαλῷ, πλὴν ἅμα προσορμισθέντες συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἀπήχθησαν δέσμιοι πρὸς τὸν Σουλτάνον διαμένοντα τότε ἐν Διδυμοτείρῳ (Δημοτικοῖς). Μετὰ δεκατεσσάρων ἡμερῶν αἰχμαλωσίαν ὁ μὲν πλοίαρχος ἀνεσκολοπίσθη, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Σουλτάνου, ὁ δὲ σκριθανέλλος ἦτοι πιδαλιούχος, νέος τὴν ἡλικίαν, καλούμενος Μαῖστρι, ἀπήχθη εἰς τὸ σεράϊον τοῦ Σουλτάνου, ἐκ δὲ τῶν ναυτῶν τινὲς μὲν ἀπελευθερωθέντες ἐπέμφθησαν εἰς Κωνσταντινουπόλιν, ἄλλους δὲ ἀποκεφαλίσαντες ἀφῆκαν ἀτάφους. Τοὺς νεκροὺς αὐτῶν εἶδε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ ἱστοριογράφος Δούκας ἐπανερχόμενος ἐκ Λέσβου, ὅπου ἀπεστάλη πρεσβευτὴς παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἄμα μαθὼν ὁ ἱερώνυμος Μινώτας, πρόξενος τῆς Ἑνετίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ πλοίαρχου Ρύτζου καὶ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ, ἀπέστειλε τὸν Φαβρούζιον Κόρνερ πρὸς τὸν Σουλτάνον, ἵνα κατορθώσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν· πλὴν ὡς ἀφικόμενος βραδέως δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ θανάτου, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἐπὶ τῶν πλοίων τοῦ Γαβριὴλ Τρεβιζάνου. Ὁ Γαβριὴλ Τρεβιζάνος ἐναυάρχει δύο πλοίων, ὧν τὸ ἕτερον ἐτέθη ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τοῦ Ζαχαρίου Κριόνι· ἀμφοτέρω δὲ ἐστέλλοντο πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ὡς ἐπικουρία παρὰ τῆς Ἑνετίας, καὶ ἡ ἀφίξις αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρξε μία τῶν ἀφορμῶν τοῦ πολέμου μεταξὺ Σουλτάνου καὶ Ἑνετίας (β).

Τὴν 2 Δεκεμβρίου ἦλθεν ἐκ Τραπεζοῦντος εἰς Βόσπορον τὸ εὐμέγεθες ἐνετικὸν πλοῖον τοῦ Ἰακώβου Κόκου. Ἐνῶ δὲ παρέπλεε τὸ φρούριον, περιζώσθη ὑπὸ δώδεκα λέμβων ἀποσταλειαῶν ἐκεῖθεν. Ὁ πλοίαρχος Κόκος οὐδόλως ἀντέστη, ἀλλὰ συνδεδέχθη φιλικῶς μετὰ τοῦ ὁδηγούντος τὰς λέμβους φιλοδωρήσας μάλιστα αὐτόν. Ἀλλ' οὗτος ἐρρίψε πλῆρως θυμοῦ τὸ δῶρον ὡς λίαν εὐτελὲς εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ φρούριον ἵνα αἰτήσῃ παρὰ τοῦ φρουράρχου τὴν αἰδίαν ὅπως συλλάβῃ τὸ πλοῖον. Ὁ πλοίαρχος Κόκος ἠκολούθησεν αὐτόν ἀμέσως προσποιούμενος ὅτι ἐσκόπει νὰ προσορμίσῃ πλησίον τοῦ φρουρίου· ἀλλ' ὅτε ὁ ὁδηγὼν τὰς λέμ-

βους ἀπῆλθε πρὸς τὸν φρούραρχον, τὸ πλοῖον ἐπανελάβεν ἀκωλύτως τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἐχαιρέτισε τρεῖς διὰ σκαλίσματος τὴν ἐν τῷ πύργῳ φρουράν, καὶ διευσθύνθη εἰς Κωνσταντινουπόλιν, ὅπου εἰσέπλευσε τὴν 4 Δεκεμβρίου (α).

Ἐν τούτοις ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ Καρδινάλιου Ἰσιδώρου ἡσχολοῦντο εἰς τὸ Ἑνωτικόν, ἥτοι τὴν ἑνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν, περὶ πολλοῦ ποιούμενοι τὴν ἐπιτυχίαν. Καὶ ὁ μὲν Αὐτοκράτωρ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ ἀληθὲς συμφέρον τοῦ κράτους ἠναγκάζετο ὅπως σώσῃ αὐτὸ νὰ συναίνεσῃ εἰς τὴν ἑνωσιν ὑπὸ οἰουσδήποτε ὅρους, εἰς δὲ τὸν Καρδινάλιον Ἰσιδώρον ἐξαρχον τοῦ Πάπα τοῦτο μόνον ἀπέκειτο, ἡ ἀκριβὴς ἐκπλήρωσις τῶν ἐν τῷ Οὐατικῷ δοθεισῶν αὐτῷ ἐντολῶν. Τούτου ἕνεκα τὸ Ἑνωτικόν δὲν εἶχε χαρακτῆρα ἀληθοῦς ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν, μετ' ἀμοιβαίαν συναίνεσιν καὶ συνδιαλλαγὴν καὶ ἀμοιβαίας παραχωρήσεις πρὸς ἐξάλειψιν τῶν περὶ τὰ δόγματα διαφορῶν, ἀλλὰ μᾶλλον μεταβολῆς τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας εἰς ῥωμαϊκὴν. Ἡ Ῥώμη ἀπῆτει ἀπόλυτον ὑποταγὴν, καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον ἐπέμψε τοὺς πεντήκοντα στρατιώτας. Καὶ τῶντι ἀφ' οὗ σύμπασα ἡ Εὐρώπη, πλὴν τινῶν ἐξαιρέσεων, ἀνεγνώριζε τὴν πνευματικὴν αὐτῆς κυριαρχίαν, οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀφορμὴ νὰ πέμψῃ μείζονα ἐπικουρίαν ἢ ἵνα ἐνδώσῃ ἐξ ἀνάγκης ἀπέναντι τοῦ ἀτυχοῦς Βυζαντίου.

Τί πλέον τούτου ἠδύνετο νὰ πράξῃ ὁ Κωνσταντῖνος; Τὴν 12 Δεκεμβρίου ἐωρτάσθη ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ τὸ Ἑνωτικόν, καὶ ὁ καθολικισμὸς ἀνεκπρόχθη ἐπικρατοῦσα θρησκεία. Ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ μέγας ἀριθμὸς αὐλικῶν καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀξιώμασιν ἀπεδέξαντο τὸν καθολικισμόν. Πλείω τούτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπαιτήσῃ τις, διότι οὔτε ὁ Αὐτοκράτωρ ἦτον ἡ ὑπερτάτη κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας ὡς ὁ Πάπας, οὔτε ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία συγχωρεῖ μεταβολὰς περὶ τὸ δόγμα. Λίαν ἀσυνέτως (β) ἐπολιτεύθη ἡ Ῥώμη διὰ τῶν ἀκαίρων αὐτῆς ἀξιώσεων, καὶ οὐδόλως ἀνταξίων τῆς ἀποσταλείσης ἐπικουρίας, διότι αὐτῇ ἡ ἑνωσις συνομολογηθεῖσα ἕνεκα προσκαίρου ἀνάγκης, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ μεταβαλλομένων τῶν περιστάσεων, ὡς τοῦτο εὐθὺς ἐγένετο δῆλον. Πολλοὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρων αὐτῶν τῆς κοινωνίας κλάσεων ἐκπρύχθησαν κατὰ τοῦ Ἑνωτικοῦ, ὁ δὲ μέγας Δοῦξ Δουκάς Νοταρᾶς ὡμολόγησεν ὅτι προτιμότερον ἦν αὐτῷ νὰ ἴδῃ ἐν τῇ πόλει τουρκικὴν τιάραν ἢ ῥωμαϊκὴν μίτραν. Ἐκφρασίς ἦκιστα μὲν προσήκουσα εἰς αὐτόν πρωθυπουργὸν ὄντα τοῦ ἀναγνωρίσαντος τὴν ἑνωσιν Αὐτοκράτορος, καταδεικνύουσα ὅμως τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ τε ὡς ἀπλοῦ πολίτου Ἑλλήνος καὶ πλείστων ὅσων συμπολιτῶν αὐτοῦ καὶ ὁμοδόξων· διότι

(α) Ν. Βάρδαρ. σελ. 5.

(β) ΣΗΜ. ΠΑΝΔΡΑΣ. Ἐγκληματικῶς μᾶλλον· διότι ἡ Ῥώμη ἐπράξε τότε πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπαραλλάκτως ὅπως αἱ δῆμοι Τούρκοι, αἱ λέγονται πρὸς τοὺς ἀγνοήτους εἰς θάνατον· «Ἀπαρνέθητε τὴν θρησκείαν ὑμῶν καὶ γίνετε μουσουλμάνοι· ἔνν θέλετε νὰ σωθῆτε.»

(α) Ν. Βάρδαρ. σελ. 3.

(β) Ν. Βάρδαρ. σελ. 2 — Δούκας σελ. 248.

ἢ πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνθρο-
νισθεῖσα ἐπὶ τινὰ χρόνον ῥωμαϊκὴ μίτρα οὕτω πως
ἐκυβέρνησεν, ὥστε ἡ ἔνωσις οὐ μόνον κατὰ τὴν ἐπο-
χὴν ἐκείνην ἦτον ἀνέφικτος, ἀλλ' ἴσως οὐδέποτε εἰς
τὸ μέλλον θέλει κατορθωθῇ (α).

Ὁ Λουκᾶς Νοταρᾶς ἐπέζησεν ἵνα ἴδῃ ἐν Κωνσταν-
τινουπόλει τὴν τουρκικὴν τιάραν καὶ ἐκτιμήσῃ αὐ-
τὴν κατ' ἀξίαν· ἀλλὰ μὴ σπεύδωμεν εἰς τὴν ἐξιστό-
ρησιν μεταγενεστέρων γεγονότων. Πλὴν τούτου ὁ
ἐνθερμότερος ἀντίπαλος τοῦ Ἑνωτικοῦ ἦτον ὁ ἱερο-
μόναχος Γρηγόριος Σχολάριος, ἐκ τοῦ μοναστηρίου
τοῦ Παντοκράτορος, τὰ μάλιστα ἐπὶ παιδείᾳ δια-
κρινόμενος μεταξὺ τῶν κληρικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκεί-
νης. Ὁ Γρηγόριος ἐντὸς τοῦ κελλίου αὐτοῦ κεκλει-
σμένος ἐξέφρασεν ἐγγράφως γνώμην (ὅπως σήμερον
ὁ Σεῖχ οὐλ Ἰσλάμ) τὴν ἐξῆς·

« Ἀθλιοὶ Ῥωμαῖοι, εἰς τί ἐπλανήθητε, καὶ ἀπε-
μακρύνατε ἐκ τῆς ἐλπίδος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠλπίζατε
εἰς τὴν δύναμιν τῶν Φράγκων, καὶ σὺν τῇ πόλει ἐν
ἣ μέλλει φθαρῆναι, ἐχάσατε καὶ τὴν εὐσέβειάν σας.
Πεῶς μοι κύριε· μαρτύρομαι ἐνώπιόν σου ὅτι ἀθῶως
εἰμί τοῦ τοιοῦτου πταίσματος. Γινώσκετε, ἄθλιοι
πολίται, τί ποιεῖτε; Καὶ σὺν τῷ αἰχμαλωτισμῷ, δε-
μέλλει γενέσθαι εἰς ὑμᾶς, ἐχάσατε καὶ τὸ πατρο-
παράδοτον καὶ ὁμολογήσατε τὴν ἀσέβειαν. Οὐαὶ
ὑμῖν ἐν τῷ κρίνεσθαι. »

Τοιαῦτα καὶ τούτων ὅμοια πολλάκις ἔγραψε κη-
ρύξας αἰρετικούς τὸν Ἅγιον Θωμᾶν τὸν Ἀκῖνον καὶ
τὸν Δημήτριον Κωδῶνην. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην
συνωμολογεῖ ἅπας ὁ κληρὸς, ἰδίως δὲ οἱ ἱερομόνα-
χοι καὶ αἱ καλαγραφαί. Καὶ τρένντι παραδεχόμενοι
τὴν γνώμην τοῦ Δούκα, ὅστις χρησιμεύει ὡς ὁδηγὸς
ἡμῶν περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐποχῆς ταύτης, νο-
μίζομεν ὅτι οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲ τοῦ Ἀυτο-
κράτορος αὐτοῦ ἐξαιρουμένου, ἐπίστευσέ ποτε ὅτι ἡ
ἔνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἦτο δυνατόν, καὶ πάντες
ἐθεώρουν τὴν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ συνομολογηθεῖσαν
ἔνωσιν κωμωδίας παράστασιν. Τινὲς μάλιστα ἔλεγον
ἀνυποστόλως πρὸς τοὺς μεμφομένους αὐτοὺς διὰ τὴν
συμμετοχὴν· « Ὅταν ἀπαλλαχθῶμεν τῶν ἐχθρῶν
οἵτινες πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἀπειλοῦσιν ἡ-
μᾶς, θέλετε ἐννοήσαι τὴν ἀληθὴ ἡμῶν διάνοιαν. » Τὸ

πλεῖστον μέρος τῶν πολιτῶν, καὶ τοὶ τὴν γνώμην
τοῦ Γρηγορίου Σχολαρίου καὶ Λουκᾶ Νοταρᾶ ἀπο-
δεχόμενον, δὲν ἐτόλμα πλὴν τινῶν εὐαριθμῶν νὰ ὁ-
μολογήσῃ ὅτι προετίμων νὰ περιπέσωσιν εἰς τὰς
χεῖρας τῶν Λατίνων, οἵτινες ὡσαύτως ἐπίστευον εἰς
Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἢ τῶν Τούρκων.

Ὁ χυδαῖος ὅμως καὶ ἀγοραῖος λαὸς ἐξαγριωθείς
ἐπὶ τούτῳ διέτρεχε βορυβώδως τὰς ἀγυῖας τῆς πό-
λεως ἀναθεματίζων τοὺς ἐνωτικούς, πίνων εἰς πρεσ-
βείαν τῆς εἰκόνης τῆς Θεομήτορος, καὶ παρακαλῶν
αὐτὴν τοῦ γενέσθαι προστάτις καὶ ἀρρωγὸς τῆς πό-
λεως, ὥς ποτε κατὰ τοῦ Χασρόου καὶ τοῦ Χαγάνου
καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων, οὕτω καὶ νῦν κατὰ τοῦ Με-
χεμέτ, καὶ ἀναβοῶν· « τὴν γὰρ Λατίνων οὔτε βοή-
θειαν οὔτε τὴν ἔνωσιν χρῆζομεν, ἀπέστω ἀφ' ἡμῶν
ἡ τῶν ἀζυμιτῶν λατρεία » (α).

Ἐν ταῦτοις οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν ἡσχα-
λοῦντο μόνον εἰς θεολογικὰς ἐριδας, ἀλλὰ καὶ εἰς
σύντονον προπαρασκευὴν τῶν διὰ τὸν ἐπικείμενον
πόλεμον ἀπαιτούμενων. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν
ἐτελέσθη ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ ἡ ἐνωτικὴ λειτουργία,
μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτῆς ὁ Ἀυτοκράτωρ, ὁ
Καρδινάλιος Ἰσιδωρος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Λεονάρδος
ὁ Χῖος καὶ μετ' αὐτῶν πολλοὶ ἐκ τῶν μεγιστάνων
καὶ τῶν ἐπιστῆμων ἐμπόρων τῆς πόλεως, ἀπεφάσι-
σαν ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἀπόπλευσιν τῶν ἐνετικῶν
πλοίων (δύο μεγάλων καὶ δύο μικρῶν), συμφωνή-
σαντες τὰ δεόντα μετὰ τῶν πλοιάρχων ὅπως χρη-
σιμεύσωσι ταῦτα πρὸς ὑπεράσπισιν τὴν πόλεως·
τὴν δὲ ἐπιούσαν ἀπῆλθον πρὸς τὴν ναυαρχίδα τοῦ
Ἀλόη Διέδου ὁ τε Καρδινάλιος Ἰσιδωρος, ὁ Ἀρχιε-
πίσκοπος Λεονάρδος, ὁ Ἑνετὸς πρόξενος, πολλοὶ ἐκ
τῶν ὑπαλλήλων τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ Ἑνετοὶ ἐμ-
ποροὶ καὶ ὁ Γαβριὴλ Τρεβιζάνος, ἵνα ὑποβάλωσι
τὰς περὶ τούτου προτάσεις. Ἄν καὶ τὰς προτάσεις
αὐτῶν ὑπεστήριζεν ὁ πρόξενος, ὅμως ὁ Ἀλόης Διέδος

(α) Δούκας σελ. 253, 259, 263, 264. — Ν. Βάρβαρ. σελ.
3, 4, 5. — Λεονάρδ. Χῖος σελ. 84. Τὴν ἔνικα τῆς ἐνώσεως τῶν δύο
ἐκκλησιῶν γινομένην στάσιν ἀναφέρουσι μόνον ὁ Δούκας καὶ Λεο-
νάρδος ὁ Χῖος, αἱ δὲ λοιπαὶ πηγαὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οὐδεμίαν
τούτου μνείαν ποιοῦνται. Ὁ Δούκας ἐγεννήθη ἐπὶ τῆς δεσποτείας
τῶν Γενουσησίων καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ διέμεινεν ἐν τῇ ὑ-
πηρισίᾳ αὐτῶν· ὅθεν, ὡς καὶ ἐν γένει ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ οὐδόλως
παρεκτρέπεται εἰς ὑπερβολάς, εἶναι ὅμως λίαν πιθανόν ὅτι παρρι-
σέφθησαν τοιαῦτα περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων τῆς ἐπο-
χῆς ταύτης, ὧν μάλιστα οὐδεὶς μάρτυρ αὐτότης ἔγένετο. Ὅτι
δὲ ἡ διήγησις αὐτοῦ δὲν εἶναι πιθανὴ ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς·
Σὺν τοῖς ἄλλοις δηγεῖται ὅτι εἶδε καλαγραφίαν ἀποδεχθεῖσαν τὸν
Ἰσλαμισμόν, φηγεῖσθαι κρίας, ἐνδοθεῖσθαι ἱμάτια τουρκικὰ καὶ
θύσασθαι τῷ Προφῇ. Ἀλλ' αὐτὸς ἦλθεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν
μετὰ τὴν ἄλωσιν, καὶ πιθανόν, ὡς ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ τούτου
ἐκκλόμεν, ὅτι τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐκτε-
λεισθῇ πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἔγένετο μετὰ ταύτην. Ὁ συγγραφεὺς
τῆς Σακίια δηγεῖται (σελ. 50 ἐκ δεξιῶν) ὅτι τισσάρικοντα ἱε-
ρεῖς τῆς Ἀγίας Σοφίας ἀπεδέχθησαν κρυφίως πρὸ τῆς ἀλώσεως
τὸν Μωαμεθανισμόν, εἰς δὲ ἐξ αὐτῶν διασώθησαν μέχρι τῆς ἀ-
λώσεως. Ὁ Χαῖρουλλάχ δηγεῖται ὅτι τὸ πλῆθος, καταφυγὸν
κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ, ἠμφισβήτην περὶ
πρωτοκαθεδρίας. Τοιαῦτα λεγόμενα οὐδὲ καὶ νῦν λόγῳ εἰσὶν ἄξια.

(β) Ἡ μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων διχάσις δικτηρεῖται ἐν
ἰσχυρῇ μέχρι τῆς σήμερον, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ διαφορῶν περιστά-
σεων. Οὐδεὶς ἐκ τῶν Καθολικῶν Ἑλλήνων συμμετέσχε τοῦ ὑπὲρ
ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1821—1829·
λέγεται μάλιστα ὅτι οὗτοι ἐχρησίμευσαν ὡς κατάσκοποι πα-
ρὰ τοῖς Τούρκοις. Πλῆθος ἀπύρρον νέων ἐκ τῶν νέων τοῦ Αἰ-
γίου καὶ ἰδίως ἐκ Τήνου ἔρχοντο εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἵνα ὡς
ὑπηρέται ἀποκτίσωσι μικρὰν τινα περιουσίαν· οἱ δὲ τοῦ καθο-
λικοῦ δόγματος γίνονται μετὰ σπουδῆς ραγιαῖδες, διαβόηγοντες
οὗτοι πάντα μετὰ τῆς πατρίδος δεσμῶν. Νομίζουσι δὲ ἐκταυτοῦς
ὀδυσθέντας ἰάν τις ἀποκαλίσθαι αὐτοὺς Ἑλληνας, καὶ διαμαρτυ-
ρόμενοι ἐναντίον τῆς ἐπωνυμίας ταύτης ἀποκαλοῦσιν ἑαυτοὺς
Καθολικοὺς. Τὴν μητρικὴν αὐτῶν γλῶσσαν, τὴν Ἑλληνικὴν, ἀ-
ναγινώσκουσι γηγραμμένην διὰ λατινικῶν στοιχείων ἀγνοοῦντες
ἐντελῶς τὰ ἑλληνικά. Ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας Ἑλ-
ληνες τρέφουσι φανερόν μίσος ἐναντίον τῶν Καθολικῶν αὐτῶν συμ-
πατριωτῶν ἀποκαλοῦντες Κεττολύκους.

ἐδίστασε ν' ἀποδεχθῇ αὐτὰς λέγων, ὅτι κατὰ τὰς παρὰ τῆς Γερουσίας ὁδηγίας δὲν ἠδύνατο νὰ διαμείνῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει πλεον τῶν δέκα ἡμερῶν μετὰ τὴν ἀφίξιν τῶν ἐκ Τραπεζούντος ἐλευσμένων πλοίων, καὶ ὅτι ἐάν ποτε ἐμποδίσωσιν αὐτὸν νὰ ἐμβάλῃ ἐν τοῖς πλοίοις τὸ φορτίον, θέλει ἀποπλεύσει ἀμέσως καὶ ἄνευ τούτου τὴν αὐτὴν νύκτα εἰς Ἑνετίαν.

Τὴν ἐπαύριον (14 Δεκεμβρ.) συναθροισθέντες εἰκοσι καὶ εἰς Ἑνετοὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Θεοτόκου (ἐν τῷ Φόρῳ) ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ προξένου, ἐξελέξαντο ἐπιτρόπους τὸν Νικόλαον Ἰουστινιανὸν καὶ Φαβροῦζον Κόρνερ, ἐντειλάμενοι αὐταῖς ἵνα συσκερθῶσι περὶ τῶν πρακτέων καὶ ἐνεργήσωσι τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς χρήσιμα. Οὗτοι δὲ ἀπεφάσισαν νὰ κατὰσχῶσι τὰ πέντε πλοῖα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως, ὑποχρεωμένου τοῦ αὐτοκράτορος νὰ καταβάλλῃ τὰς πρὸς διατροφήν τοῦ πληρώματος δαπάνας, καὶ νὰ πληρώσῃ αὐτοῖς κατὰ μῆνα 400 δουκάτα. Ὑπεβλήθησαν δὲ καὶ εἰς ποινὴν 3,000 δουκάτων οἱ τε τῶν τριῶν μεγάλων, ὡς καὶ οἱ τῶν μικρῶν πλοίαρχοι εἴποτε παραβῶσι τὰ συνομολογηθέντα. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἔμποροι διεμαρτυρήθησαν κατὰ τοῦ Α. Διέδου, ἐὰν ἐμμένων εἰς τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀπέπλευν ἄνευ φορτίου, καὶ κατελείμπανεν αὐτοὺς τε καὶ τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν εἰς τοὺς ἐκ τοῦ πολέμου κινδύνους. Ὁ πρόξενος καὶ οἱ πλοίαρχοι Διέδος καὶ Τρεβιζάν ἐσπευσαν νὰ ἀναγγεῖλῶσι τῇ Γερουσίᾳ τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Καὶ οὕτω διέμεινον τὰ πλοῖα πρὸς βοήθειαν τῆς πόλεως (α).

Τὴν 26 Ἰανουαρίου 1453 ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Γενουήσιος Ἰωάννης Ἰουστινιανὸς μετὰ δύο πλοίων, ὧν τὸ μὲν 1200, τὸ δὲ 800 τόνων χωρητικότητος, φέρων καὶ ἑπτακοσίους Γενουήσιους. Ἡ ἐπικουρία αὕτη ἦτο ἡ ἀξιολογωτέρα τῶν παρὰ τῆς Εὐρώπης ἀποσταλθεισῶν τῇ ἐπαπειλουμένῃ πόλει. Ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἐγνώριζε τὸν Ἰουστινιανόν, ἀπεδέξατο αὐτὸν μετὰ χαρᾶς, καὶ ἐτίμησεν ἀναδείξας ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ, καὶ ὑποσχέθεις αὐτῷ τὴν νῆσον Δῆμνον μετὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (β). Ἐν τῷ αὐτῷ καὶ τοι τοῦ πολέμου κηρυχθέντος παρήρχετο ὁ χειμὼν ἄνευ ἐχθραπραξιῶν. Καὶ οἱ μὲν ἐξ ἀνατολῆς στρατοὶ τοῦ Σουλτάνου κατεῖχον τὰ περίχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐμποδίζοντες πᾶσαν ἐπιδρομὴν τῶν Ἑλλήνων· οὗτοι δὲ, ἐλευθέρως οὖσης τῆς θαλάσσης, ἐπιθάντες τὸν Φεβρουάριον τῶν πλοίων αὐτῶν (γ) ἐποίησαντο ἐπιτυχεῖς τινὰς ἐπιδρομὰς, προσέλασαντες ἄχρῃς Κυζίκου, κειμένης ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ὁχθῆς τῆς Προποντίδος. Ἐκ δὲ τῶν Τούρκων οὐδ' ἡχμαλώτευσαν

ληλατοῦντες τὰ πρὸς τὸναίγιαλὸν χωρία, τοὺς μὲν ἐφόνευσαν τοὺς δὲ ἀπαγχόνοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπώλησαν (α). Τὴν νύκτα τῆς 26 Φεβρουαρίου ἀπέπλευσαν κρυφίως ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑπτὰ πλοῖα, ἐξ μὲν ἐκ Κρήτης ἐν δὲ ἐνετικὸν ὅπως διασωθῶσιν ἐκ τῶν ἁνδύων τοῦ πολέμου, κομίζοντα καὶ ἑπτακοσίους φυγάδας.

Ἐπειδὴ δὲ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας οὐδεμία νέα ἐπικουρία ἀρίκετο, διακόπτοντες τὴν διήγησιν ἰδωμεν πόσας δυνάμεις καὶ πόρους εἶχεν ὁ Κωνσταντῖνος ἀνταποδίδων τὸν ὕστατον τοῦτον ἀγῶνα. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε τὸν πιστὸν αὐτοῦ φίλον, τὸν πρωτοβεστιάριον Γεώργιον Φραντζῆν, ἵνα αἰτήσας κατάλογον τῶν ὑφ' ἑαυστον ἀρχηγὸν εὐρισκομένων στρατιωτῶν ἀπαριθμήσῃ αὐτοὺς καὶ ἀνακοινώσῃ αὐτῷ τὸ πρᾶσον. Ὁ δὲ Φραντζῆς ἐκτελέσας τὴν ἐντολήν, εὗρεν ὅτι ὁ ὅλος στρατὸς συνεκροτεῖτο ἐξ 7,000 ἀνδρῶν τεσσαρίων μὲν καὶ ἐννεακοσίων ἐβδομήκοντα τριῶν Ἑλλήνων, συμπαλαμβανομένων καὶ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν ἐθελοντῶν, δύο δὲ χιλιάδων ἀλλοδαπῶν. Δακρύων ἀνήγγειλε τὴν εἰδήσιν ταύτην ὁ Φραντζῆς τῷ αὐτοκράτορι, ὅστις παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ τηρήσῃ τὸ ἀπόκρυφον. Πλείονας αὐτῶν ἀνδρας ἦτον ἀδύνατον νὰ πορισθῶσι, διότι ἡ Πελοπόννησος ἐξαντλήσασα τὰς δυνάμεις αὐτῆς διὰ διηνεκῶν πολέμων, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐπικουρίαν ἠδύνατο ν' ἀποστείλῃ. Ὁ αὐτοκράτωρ λοιπὸν ἠναγκάσθη νὰ συγκροτήσῃ τὸν στρατὸν ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν δυνάμεων ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἧτις, ἐὰν ἀναλογισθῇ τις ὅτι τὴν σήμερον ἐτι (1856) ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν δύο ὁχθῶν τοῦ Βοσπόρου μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου περιέχει 800,000 μόνον κατοίκων, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην βεβαίως δὲ ἠδύνατο νὰ παρέξῃ ἀξιόμαχον δύναμιν μείζονα τῶν 5000 ἀνδρῶν. Μόνον ὀλίγοι τινές, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Φραντζῆς, οἰκογένειαι μετηνάστευσαν πρὸ τοῦ πολέμου. Ἐκ δὲ τῶν ἀλλοδαπῶν, οἱ μὲν ἦσαν Γενουῖται, οἱ δὲ Ἑνετοὶ (μετὰ Κρητῶν), οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, καὶ τινες Ἰσπανοὶ καὶ Τούρκοι.

Πλοῖα εἶχεν ἡ πόλις 26 ἐν συνόλῳ, ὧν πέντε μὲν ἦσαν ἐκ Γενουῆς, πέντε δὲ ἐξ Ἑνετίας, τρία ἐκ Κρήτης, ἐν ἐξ Ἀγκῶνος, ἐν ἐξ Ἰσπανίας, καὶ ἐν ἐκ Γαλλίας, τὰ δὲ λοιπὰ ἀνῆκον τῷ αὐτοκράτορι· πλὴν δὲ τούτων ὑπῆρχον ἐν τῷ λιμένι καὶ τινὰ μικροτέρου μεγέθους, ἅτινα ὁμῶς ἐβυθίσθησαν (β).

Ἡ κυριωτέρα τῆς πόλεως δύναμις ἦν τὰ τεῖχη καὶ οἱ πύργοι, περιβάλλοντα καὶ τὰς τρεῖς αὐτῆς πλευράς. Ἰδοὺ ἡ περιγραφὴ αὐτῶν ἐξ ἰδίας αὐτοψίας.

(α) Δούκας σελ. 233. — Ν. Βάρδαρ. σελ. 3.

(β) Ὁ Ν. Βάρδαρ καὶ ὁ Γ. Φραντζῆς λέγουσιν ἁμοφώνως ὅτι ἐκ Κρήτης ἦσαν 3 πλοῖα· ὁ πρῶτος ἀναφέρει ἐν σελ. 50. ταῦτα ὀνομαστί.

See Zusa Venier de Candia de botte 800, el. Filamati de Candia de botte 800, el Guro de Candia de botte 700.

Ὁ δὲ λέγει ἐν σελ. 233. « ἐκ τῆς Κρήτης τρεῖς, ἐκ τῆς πόλεως λιγομέναι· Χάνδαξ ἡ μία καὶ αἱ δύο ἐκ Κυθωνίας. » Ὁ Χάρμερς (1. σελ. 529) μὴ ἐννοήσας τὸ χωρίον τοῦτο, ἡρμήνευσεν ἰσφαλμίνης οὕτω· « ἐκ Κρήτης ἦσαν τέσσαρα πλοῖα Κυθωνίας· δι' αὐτῶν »

(α) Ν. Βάρδαρ. σελ. 5—11. — Δούκας σελ. 255. — Φραντζῆς σελ. 238.

(β) Ν. Βάρδαρ. σελ. 13. — Δούκας σελ. 265. — Φραντζῆς σελ. 241.

(γ) Ἐξ ὧν εἰκάζεται ὅτι τὸ λείψανον τοῦτο τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τοὶ ἐν δυνάμει τὰ μέγιστα εὐρισκόμενον περιστάσει, δὲν εἶχε ὅμως ἐπὶ τοσούτον διαφθορὰ ὥστε ἀίσχρακαρδῶς πωλεῖσθαι ἐν σκύλῳ αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῆς νοτιοανατολικῆς ἄκρας τοῦ τριγώνου, ἐφ' οὗ κεῖται ἡ πόλις καὶ ἡν σήμερον κατέχει τὸ Σεράγιον, ὑψοῦτο τότε ἡ ἀκρόπολις τοῦ μεγάλου Δημητρίου. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀκροπόλεως μέχρι τοῦ Κυκλωβίου (τανὺν καλουμένου Ἑπταπύργιον) ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τῆς θαλάσσης τῆς Προποντίδος τεῖχος ἀπλοῦν ἀνευ τάφρου. Ἐν ὁρισμέναις τισὶν ἀποστάσεσι τὸ τεῖχος τοῦτο ἐδιπλασιαζέτο, καὶ ὑπῆρχον πύργοι τινές, ὧν τὴν θέσιν καὶ τὸν ἀριθμὸν δὲν δύναμεθα σήμερον νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς· διότι πολλοὶ μὲν προϊόντες τοῦ χρόνου κατέπεσον, πολλοὶ δὲ κατὰ πρῶτον ἐπὶ Τούρκων ἐκτίσθησαν, καὶ ἄλλοι καλύπτονται ὑπὸ οἰκημάτων. Οἱ πλεῖστοι τῶν πύργων τῆς πόλεως ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Θεοδοσίου (829—844)· ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ τινες μεταγενέστεροι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν, φέρ' εἰπεῖν, τῆς δεκάτης ἐκατονταετηρίδος. Παρὰ δὲ Βουκολέοντα κεῖται πύργος ἀνακαινισθεὶς ἐν ἔτει 4024 ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου, καὶ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Κοντοσκαλίου (Καυμ-Καπουσί, ἤτοι Ψαμμάδης πύλη) ἕτερος κτισθεὶς τὸ 4430 ὑπὸ τοῦ δεσπότη τῆς Σερβίας Γεωργίου Βραγκιβίτζ.

Τὰ δὲ τεῖχη ἐκτίσθησαν κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Καί τινα μὲν μέρη, παρὰ τὸν Βουκολέοντα καὶ τὸ Σεράγιον, φαίνονται οἰκοδομηθέντα πρὸ τῆς αὐτοκρατορίας Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἴσως ἐπὶ Σεβήρου, καὶ μεγίστην ἔχουσιν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς ἐν Ἀθήναις ἀκροπόλεως· ἄλλα δὲ πάλιν ἐγένοντο ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καὶ Θεοφίλου, καὶ ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων, ἀνακαινισθέντα κατὰ διαφόρους ἐποχάς παρὰ τῶν Τούρκων, ὡς τὰ παρὰ τὸ Σεράγιον, τὰ περὶ τὴν πύλην τοῦ Κοντοσκαλίου καὶ τὰ περὶ τὸ Ἑπταπύργιον. Ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως μέχρι τῆς πρὸς βορρᾶν ἄκρας ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τοῦ Κερατίου κόλπου ἀπλοῦν τεῖχος μετὰ πύργων, ὧν ὁ ἀριθμὸς καὶ νῦν ἐστὶν ἀγνωστος. Ἀπαντες δὲ σχεδὸν ἐκτίσθησαν ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Θεοφίλου, οὗτινος τὸ ὄνομα ἐστὶν ἐφ' ἐκάστου ἀναγεγραμμένον. Ἐκ τῶν τειχῶν ἰσχυρότερα εἰσι τὰ χερσαία, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τοῦ Ἑπταπυργίου μέχρι τῶν Βλαχερνῶν. Πλησίον δὲ τῆς πόλεως κεῖται τὸ ἐνδότερον τεῖχος μετὰ 442 πύργων (α) οἰκοδομηθέντων κατὰ τὴν Θ' καὶ Γ' ἐκά-

τονταετηρίδα παρὰ τῶν Αὐτοκρατόρων Μιχαήλ, Θεοφίλου, Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου, Ῥωμανοῦ, Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου, ὧν τὰ ὀνόματα μνημονεύονται ἐν ταῖς ἐπὶ τῶν πύργων ἐπιγραφαῖς. Πρὸ τοῦ τείχους τούτου ὑπῆρχε περίβολος περὶ ὥσμιος διὰ δευτέρου ἡττον ὑψηλοῦ προτειχίσματος, ἔχοντος τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν πύργων. Ὁ δὲ περίβολος καὶ τὸ προτειχισμα αὐτοῦ δὲν ἐκτείνονται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἐνδοτέρου τείχους, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τοῦ Ἑπταπυργίου μέχρι τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως· διακοπτόμενοι δὲ πρὸ τοῦ Παλατίου τοῦ Ἑβδόμου ἐξακολουθοῦσι πάλιν ἀπὸ τῆς Χαρσαίας Πύλης (Ἐγρί-καπου) μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὰ τεῖχη ταῦτα μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς πύργων ἐκτίσθησαν ἢ πιθανώτερον ἀνεκαινίσθησαν ὑπὸ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου τὸ 4433 καὶ 4444, ὅτε, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ ἱστοριογράφοι, τὰ μάλιστα ἤκμαζον αἱ θρησκευτικαὶ ἐριδες (α). Ἀφορμὴ πρὸς οἰκοδομὴν τῶν τειχῶν τούτων ἐγένετο ἡ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος (4432) ἀποτυχούσα ἀπόπειρα τῶν Τούρκων ἵνα ἐκπορθήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Πρὸ τοῦ προτειχίσματος ἦν τάφρος 42 βημάτων πλάτους καὶ διαφόρου βάθους ἐκτεινόμενη ἀπὸ τοῦ Ἑπταπυργίου μέχρι τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἑβδόμου. Ἡ κλιτὺς τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ μέρους τῆς τάφρου κατεσκευάσθη διὰ στερεοῦ τείχους, καὶ ἡ πρὸς τὰ ἔσω κλιτὺς εἶναι κατὰ μέσον ὅρον ἐνὸς μέχρι δύο ποδῶν ὑψηλότερα τῆς ἐξωτερικῆς.

Τούναντίον πλεῖστα περισωθέντα λείψανα τοῦ ἐσωτερικοῦ τείχους, ἔργου τῶν ὀντι γιγαντείου, χρονολογοῦνται ἀπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β', ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ ὁποῦ οὗ Πραίτωρ Κωνσταντίνος, ὡς ἐξ ἐπιγραφῆς τινος ἐπὶ τῆς Μελανθησίας πύλης (Γενί Καπουσί = νέα πύλη) εἰκάζεται, ἀνήγειρε ταῦτα ἐν διαστήματι δύο μηνῶν. Ἐκ τῶν τότε κτισθέντων πύργων ὀλίγιστοι ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οὐδεὶς διεσώθη, διότι κλονηθέντες ὑπὸ σφαιρῶν κατέπεσον. Μέρη τινὰ τοῦ τείχους ἀνεκαινίσθησαν παρὰ τῶν Τούρκων, μάλιστα ὁ νῦν ὑπάρχων πύργος τοῦ Ἑπταπυργίου ἀνωρθώθη μόλις πρὸ τεσσαράκοντα

13 πύργοι, ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τῆς Χαρσαίας ἢ Κερσίας πύλης (Ἐγρί-καπου, πλαγία πύλη).

14 " ἀπὸ τῆς Χαρσαίας πύλης μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου.

442 πύργοι.

(α) Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, προαισθανόμενος φαίνεται τὴν ἀδικον κρίσιν τῶν βιογράφων αὐτοῦ, ἐφρόντισεν ἵνα δώσῃ λόγον τοῖς ἀπογόνους περὶ τοῦ ἐπιφανέστερου τούτου ἔργου. Σχεδὸν ἐπὶ ἐκάστῳ πύργῳ τοῦ προτειχίσματος ὑπάρχει πιναξὶς ἐν ᾗ γέγραπται ὁ χρόνος τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πύργου. Μεταξὺ τοῦ πύργου τῶν ὑδάτων (Σουλῶν Κουλέ) καὶ τῆς πύλης τοῦ Ἀγ. Ῥωμανοῦ (Τῆπ-Καπουσί) εἰς πύργος τοῦ προτειχίσματος φέρει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν·

«ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΕ ΤΟ ΚΑΣΤΡΟΝ ΟΛΟΝ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΕΝ ΧΡΙΣΤῳ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ Ο ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ»

ΕΝ ΕΤΕΙ 92 Μ Α (6944, ἤτοι 1443)

(α) 8 πύργοι, ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς πύλης τοῦ Ἑπταπυργίου (παλαι ποτὶ Ῥητίου) Γεδι-καλλ-καπουσί.

24 " ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Ἑπταπυργίου μέχρι τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας (Σηλυβρί καπουσί),

13 " ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας μέχρι τῆς Μελανθησίας πύλης (Μεθλεχανέ καπουσί καὶ Γενί καπουσί),

12 " ἀπὸ τῆς Μελανθησίας πύλης μέχρι τῆς πύλης τοῦ Ἀγ. Ῥωμανοῦ (Τοπ-καπουσί, πύλη τῶν τηλεδῶλων).

14 " ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγ. Ῥωμανοῦ μέχρι τοῦ Σουλῶν-Κουλέ (πύργου τῶν ὑδάτων).

9 " ἀπὸ τοῦ Σουλῶν-Κουλέ μέχρι τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως (Ἐδινῆ καπουσί) ἢ καὶ Μυριανδρίου ἢ Πολυκανδρίου καλουμένης.

ἐτῶν. Τὰ ὄπλα τῶν Ἑλλήνων ἦσαν τηλεβόλα μετρίου μεγέθους, καὶ πυροβόλα πιθανόν ὅμοια τῶν ἐν τῇ ναφί τῆς Ἀγ. Εἰρήνης, νῦν δὲ ὀπλοθήκη, σωζομένων, τόξα καὶ βέλη. Οὐχ ἦττον ἐχρησίμευσαν τὰ μάλιστα κατὰ τὴν πολιορκίαν (α) καὶ τὸ Βυζαντινὸν πύρ.

Ἐκ τῶν προσηρθέντων δῆλόν ἐστιν ὅτι τὰ μεταξὺ τῆς Χαροίας πύλης (Ἐγρι Καπουσί) καὶ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἐβδόμου τείχη εἰσὶ τὰ ἀσθενέστερα, μὴ ὑπάρχοντος ἐνταῦθα μήτε προτειχίσματος μήτε τάφρου. Οἱ χάρακες τοῦ τείχους ἀποκλίνουν κατὰ τὴν θέσιν ταύτην τῆς εὐθείας γραμμῆς, διότι ὅτε ἄλλοτε αἱ Βλαχέρναι ἦσαν προάστειον, τὸ τείχος ἐπικαμπτόμενον ἐξετείνετο πρὸς τὸν Κερατίου κόλπον· ὅτε δὲ βραδύτερον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον τοῦ Ἐβδόμου καὶ αἱ Βλαχέρναι συμπεριελήφθησαν ἐντὸς τῆς πόλεως, δὲν ἐκτίσθη τὸ τείχος ἐγκαρσίως ὑπὲρ τὸ Ἐβδομον, ἵνα πιθανῶς ὑπάρχη ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐξόδος ἄγουσα κατ' εὐθείαν ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἐπομένως τὰ τείχη κατὰ τὴν θέσιν ταύτην δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιζωσθῶσιν οὔτε διὰ περιβόλου οὔτε διὰ τάφρου. Ὁ Αὐτοκράτωρ παρήγγειλε πρὸς τὸν πλοίαρχον Ἀλόνην Διάδον ὅπως παραλαβὼν τὸ πλήρωμα τῶν πλοίων αὐτοῦ ἐξορύξῃ ἐνταῦθα τάφρον. Τὴν 14 Μαρτίου ἀποβάν τὸ πλήρωμα ἤρξατο τῆς ἐργασίας, καὶ ἐμψυχούμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος παρόντος ἐκεῖ μετὰ τῶν μεγιστάνων τῆς πόλεως, ἐξορύξε μέγα μέρος τῆς τάφρου. Τὴν δὲ 31 Μαρτίου, παραμονὴν τοῦ Πάσχα, ἀπεπεράτωσε τὸ ὑπολειπόμενον μέρος ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ προχωρήσαντος ἐγγυτέρω τῆς πόλεως, ἵστατο ὡς φρουρὸς ἐπὶ παρακειμένου λόφου πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐργατῶν ἐναντίον πάσης ἐπιδρομῆς τῶν πολεμίων. Ἡ τάφος σώζεται καὶ νῦν ἐτι ὅπως τότε παρὰ τῶν Ἐνετῶν ἐξωρύχθη, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων τοῦ Ἐβδόμου (Τεκροῦρ Σεράγι) μέχρι τῆς ἀπέναντι φραχθείσης πύλης 104 βημάτων μήκους, ὡς ὑποθέτω. Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆς κλιτὺς ἔχει 15 ἀγγλικῶν ποδῶν βάθος, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ 13. Τούναντίον ὁ Νικόλαος Βάρδαρος λέγει (σελ. 14, 15) ὅτι μῆκος μὲν εἶχε 100 βημάτων, βάθος δὲ ὀκτὼ ἐνετικῶν ποδῶν.

Τὴν 2 Ἀπριλίου ἐκέλευσεν ὁ Αὐτοκράτωρ τῷ Βερθελομαίῳ Σολίγῳ ἵνα ἀποφράξῃ δι' αλύσεως τὸν λιμένα τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἡ ἀλυσίς αὕτη συνέκειτο ἐκ παχέων στρογγύλων ξύλων προσηρτημένων ἀλλήλοις διὰ σιδερῶν δεσμῶν καὶ αλύσεων. Καὶ τὸ μὲν ἐν ἄκρον ἐδέθη παρὰ τῇ Ἑρραία πύλῃ (Βαγτσὲ Καπουσί) ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ δὲ ἕτερον ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ὄχθης ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, ἦτοι κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου διεύθυνσιν ἣν ἔχει σήμερον ἡ ἐν ἔτει 1845 κτισθεῖσα γέφυρα ἐπὶ τοῦ Κερατίου κόλπου (δηλαδή ἡ πρώτη τῇ εἰσπλέοντι ἐκ τῶν τριῶν αἰτίνες σήμερον ὑπάρχουν). Ἐν τῷ ναυστάθμῳ δια-

σώζονται τεμάχιά τινα τῆς αλύσεως ταύτης, ἧτις πολλάκις ἔσωσεν ἐκ κινδύνων τὴν πόλιν, καὶ κατὰ τὴν ὑστάτην δὲ ταύτην πολιορκίαν ὑπῆρξε λυσιτελής (α).

Ἐπειδὴ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐδὲν λόγου ἄξιον συνέβη ἐν αὐτῇ, ἴδωμεν πῶς διήλθεν ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ τὸν χειμῶνα ἐν Ἀδριανουπόλει ἐξοπλίζων στρατοὺς καὶ παρασκευαζόμενος πρὸς τὸν ἀγῶνα.

Ἐπανελθὼν περὶ τὸν Ἰαννουάριον ἐκ Διδυμοτείχου (Δημοτικῶν) εἰς Ἀδριανουπόλιν, προσέταξεν ἵνα δοκιμάσωσι τὸ παρὰ τοῦ τεχνίτου Ὁρβάν κατασκευασθὲν τηλεβόλον τῇ συνδρομῇ τοῦ μηχανικοῦ Σαρτιζῆ καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος Μουσλαχσδίν. Τὸ τηλεβόλον τοῦτο, τὸ μεγαλύτερον ἴσως ὅλων ὅσα ἀναφέρει ἡ ἱστορία, ἐξηκόντιζε σφαίρας λιθίνους βάρους ἐχούσας στατήρων δώδεκα, καὶ κατασκευαζόμενας ἐκ μέλανος σχιστοῦ λίθου εὐρισκομένου ἐν τοῖς παραλίοις τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Κατὰ τὰς καταμετρήσεις τοῦ Αἰονάρδου ἐκάστη σφαῖρα εἶχε περιφέρειαν ὀκτὼ σπιθμῶν· ἐπομένως ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν σπιθαμὴν ἴσην πρὸς ὀκτὼ δακτύλους (ἀγγλικούς), τὸ βάρος τῆς σφαίρας ἦτο περίπου 4456 λιτρῶν. Νῦν ἐτι κεῖνται ἐν τοῖς τάφροις τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ Γαλατᾶ, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Σεραγίου, ἐν τῷ ναυστάθμῳ καὶ ἀλλαχόσε τοιζύται σφαῖραι ἐκ μαρμάρου ἔχουσαι περιφέρειαν 72—88 ἀγγλικῶν δακτύλων. Πρὸς χρῆσιν καὶ μετακλίμινιν τοῦ τηλεβόλου ἐκαίνου ἦσαν ἀναγκαῖοι ἐπτακόσιοι περίπου ἄνδρες καὶ 50 ζεύγη βοῶν. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Μιράτ Κγαϊνάτ (κάτοπτρον τῶν ὄντων) λέγει ὅτι ἐζύγιζε τριακασίας περίπου στατήρας. ἵνα δοκιμάσωσιν αὐτὸν μετέφεραν ἐμπροσθεν τῶν ἐν Ἀδριανουπόλει νέων Ἀνακτόρων, καὶ ἐνθέντες τὴν σφαῖραν, ἀνήγγειλον πρὸς ἀποφυγὴν συμφορῶν ἐξ αἰφνιδίου φόβου τοὺς κατοίκους πάντας τῆς πόλεως ὅτι τὴν ἐπαύριον ἐμελλε νὰ γίνῃ ἡ ἐκπυρσοκρότησις. Καὶ δὴ ταύτης γενομένης ὁ ἀήρ καπνοῦ καὶ ὀμίχλης ἀνεπλήσθη, ὁ κρότος ἐκατὸν στάδια μακρὰν ἤκούσθη, ἡ δὲ λίθινος σφαῖρα ἐξεσφενδονίσθη εἰς ἀπόστασιν μιλίου, ἐνθα καταπεσοῦσα ἐποίησε βόθρον μιᾶς περίπου ὀργυιᾶς (β).

Ὁ μέγας Βεζύρης Χαλίλ Πασσᾶς ἐξαγοραθεὶς παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος ἀνήγγειλεν αὐτῷ πάντα τὰ διατρέχοντα, καὶ χρώμενος τῇ δυνάμει ἣν εἶχεν ἐπειράτο ἵνα σώσῃ τὴν πόλιν τοῦ ἐκπεπισσυντος αὐτὴν κινδύνου. Ὅτι ὁ Χαλίλ Πασσᾶς ἐδωροδοκῆθη παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Δούκας, λέγων ὅτι ὠνομάζετο παρὰ τῶν Τούρκων Γιαοῦρ Ὁρταγή, ἦτοι τῶν ἀπίστων βοηθὸς ἢ σύντροφος. Ὡς εἰκὼν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς καταστάσεως τῶν Τούρκων δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡμῖν ἡ ὁλοῦς ἀπίθανος μαρτυρία τοῦ Μεχεμέτ Σαῖδ Ἐφέντη λέγοντος ὅτι ἡ δωροδοκία αὕτη ἐγένετο διὰ ἰχθύων

(α) Ν. Βάρδαρ. σελ. 15. — Φραντζ. σελ. 238. — Δούκ. σελ. 268. — Χαλκοκονδ. σελ. 448.

(β) Δούκας σελ. 248, 249. Χαλκ. σελ. 447, 448. — Φραντζ. σελ. 238. — Μιράτ οὐλ Κγαϊνάτ σελ. 67. — Χαϊρολλάχ σελ. 64.

(α) Φραντζῆς σελ. 238, 240, 241. — Δούκας σελ. 265—268. Ν. Βάρδαρ. σελ. 20 — Χαλκοκονδύλ. σελ. 450.

οὓς ἐμπλήσας ὁ Αὐτοκράτωρ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἀπέστειλε τῷ Πασᾷ (α).

Ὁ Σουλτάνος κατεγίνετο νυχθημερόν εἰς προπαρσκευὴν τῶν πρὸς τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ἀναγκασιούτων, οὐδὲ ἠγνόει τὴν προδοσίαν τοῦ Χαλιλ' δι' ἡ αἰφνιδίως ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν, περὶ τὴν δωδεκάτην ὥραν, μετεκαλέσατο αὐτόν. Ὁ Χαλιλ οὐδὲν καλὸν ἀναμένων ἐκ τοιαύτης ἀσυνήθους προσκλήσεως, ἠσπάρθη τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα, καὶ λαβὼν δίσκον πλήρη νομισμάτων χρυσῶν ἀπῆλθεν. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ ἡγεμόνος καὶ εὐρών αὐτὸν ἐνδεδυμένον καὶ καθήμενον ἐπὶ τῆς κλίνης, προσέφερε τὸν δίσκον. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ ἡγεμόνος τί ταῦτα, ἐκεῖνος ἀπεκρίνατο· «Κύριε, ἔθος ἐστὶ τοῖς πατράπαισι ὅταν ὁ ἡγεμὼν φωνήσῃ τινὰ τῶν μεγιστάνων παρ' ὧραν μὴ εἰσέρχεσθαι κενὸς εἰς θεωρίαν αὐτοῦ. Ἐγὼ οὖν οὐδὲν ἐκ τῶν ἐμῶν ἔφερον εἰς θεώρητρα, ἀλλ' ἐκ τῶν σῶν τὰ σὰ προσέφερον. » Ὁ δὲ Σουλτάνος εἶπεν· «Οὐκ ἔστι μοι χρεῖα τῶν σῶν, μᾶλλον καὶ ἔτι πλείονα δωρήσομαί σοι· ἐν ἔστι τὸ ζητούμενον, τὸ τὴν πόλιν διδόναι μοι. » Καὶ ὁ Χαλιλ ἀπήντησε· «Κύριε ὁ θεὸς ὁ δούς σοι εἰς χεῖρας τὸ πολλοστὸν μέρος τῆς γῆς τῶν Ῥωμαίων, αὐτός σοι καὶ τὴν πόλιν δωρήσεται, καὶ γὰρ ἐμοὶ δοκεῖ ἐκ τῶν χειρῶν σου οὐ φεύζεται, καὶ σὺν θεῷ καὶ τῷ κράτει σου καὶ ἐγὼ καὶ πάντες οἱ δούλοι σου συνγωνισόμεθα οὐκ ἐν πλούτῳ μόνον ἀλλὰ ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι· καὶ περὶ τούτου τοῦ σκέμματος ἀμέριμνος ἔσο. » Οἱ λόγοι οὗτοι κατεπράυναν κατὰ τι τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου εἰπόντος· «Βλέπεις τὸ προσκεφάλαιον τὴν πᾶσαν νύκτα διεδίδασκα ἔλκων ἀπὸ τῆς μιᾶς γωνίας τοῦ κοιτῶνος εἰς τὴν ἄλλην καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης εἰς τὴν ἑτέραν, ἀνακλινόμενος καὶ ἐξεγειρόμενος, καὶ ὕπνος τοῖς ὀφθαλμοῖς μου οὐκ ἐρχόμενος. Λέγω οὖν ἀργύριον ἢ χρυσίον μὴ σε δελεάζων ἀπορρίψῃ τῆς ἀποκρίσεως ἧς ἀπεκρίνο μοι νῦν, ἀλλὰ σταθερῶς ἀνταγωνισόμεθα τοῖς Ῥωμαίοις, καὶ θάρσυνοντες θεοῦ τῇ νεύσει, καὶ τῇ εὐχῇ τοῦ Προφήτου τὴν πόλιν ληψόμεθα. Ὑπαγε ἐν εἰρήνῃ » (β).

Ὁ Σουλτάνος διήρχετο αὐπνος ὁλοκληροῦς νύκτας διαλογιζόμενος τὰ περὶ τῆς πολιορκίας, ἰδίαις χερσὶ σκιαγραφῶν ἐπὶ χάρτου τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως, καὶ δεικνύων πρὸς τοὺς γινώσκοντας τὰ φρούρια αὐτῆς ποῦ καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ τοποθετηθῶσιν αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναί, καὶ αἱ πρὸς ἔφοδον κλίμακες, ποῦ ἦν ἡ εἰσόδος τῆς τάρρου, κτλ., συνήθως δὲ σπουδάζων διὰ νυκτὸς τὰ τῆς πολιορκίας, προσέταττε τὴν ἐπαύριον τὰ δέοντα (γ).

Περὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου προεξάπεστάλη τὸ

(α) Ὡς φαίνεται ὁ τρόπος οὗτος πρὸς δωροδοκίαν εἶναι ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Τούρκοις· διότι πρὸ δύο ἐτῶν, κατὰ τὸν τελευταῖον πρὸς τοὺς Ῥώσους πόλεμον, ὁμοίον τι μυθολόγημα διεβρυλλεῖται ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι δηλαδὴ ἀποστάλησαν πρὸς τὸν Πασᾶ Πασᾶ παρὰ τινος Ῥώσου στρατηγοῦ ὑδροπίπνες ἐν οἷς ἐτίθησαν ἀδάμαντες, καὶ ὅτι τούτους συνέλαβεν ὁ Ὁμὴρ Πασᾶς.

(β) Δούκας σελ. 250 — 252. — Καίρουλλάχ σελ. 61 — 62. — Μεχεμέδ Σαῖδ Ἐρέντ ἐν τῷ Γκουλσχεῖ Μεαρίφ. σελ. 526.

(γ) Δούκας σελ. 252.

μέγα ἐκεῖνο τηλεδύλον, συρόμενον ὑπὸ 50 ζευγῶν ἰσχυρῶν βοῶν ἐπὶ 30 ἀμαξῶν. Ἐξ ἐκάστης δὲ πλευρᾶς ἐπορεύοντο 200 ἄνδρες ἵνα διατηρῶσιν αὐτὸ ἐν ἰσοσταθμίᾳ· 200 σκαπανεῖς καὶ 50 τεχνῖται προεπορεύοντο πρὸς ἰσοπέδωσιν τῆς ὁδοῦ καὶ πρὸς κατασκευὴν ξυλίνων γεφυρῶν τυχούσης ἀνάγκης. Δύο παρῆλθον μῆνες πρὸς μεταφορὰν αὐτοῦ εἰς τὸν ὁρισθέντα τόπον μόλις δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἀπέχοντα. Ὁ Καρατζᾶς Βέης, εἰς ὃν ἐνεπιστεύθησαν τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ τηλεδύλου, λαβὼν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μεθ' ἑαυτοῦ 40,000 ἀνδρῶν, ἐξεπόρθησε χωρία τινὰ κείμενα ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Προποντίδος. Ἡ Μεσημβρία (Μισσιβρί), ὁ Ἀγελῶς καὶ ὁ Βυζός παρεδόθησαν αὐτῷ, ὡς καὶ οἱ πύργοι καὶ τὰ ὀρμητήρια, ἐκτὸς τοῦ πύργου τοῦ Ἀγ. Στεφάνου ἐπὶ τῆς Προποντίδος, δύο ὥρας ἀπέχοντος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ὁποῖον ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφύδου καὶ ἐφόνευσεν πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ κατοίκους, καὶ τοὺς τῆς Σηλυβρίας, ἧτις ἀνθίστατο μαχίμως. Περὶ δὲ τὰ τέλη Μαρτίου ἔφθασε τὸ τηλεδύλον πέντε μίλια μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὁ Καρατζᾶς Βέης ἤρξατο ποιεῖν ἐπιδρομὰς εἰς τὰ περίχ τῆς πόλεως (α).

Τὰ τῶν Γενουηνσίων ἐν Γαλατᾷ εἰσὶ τινόντι ἄξια περιεργίας. Ὀλιγοᾶριθμοὶ ἔμποροι, ὑπὸ Ποδέστα τινὸς κυβερνώμενοι, ἐπολιτεύοντο ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι, μὴ ὑπακούοντες μήτε εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τῶν Βυζαντινῶν μήτε εἰς τὴν ἐν Γενούῃ Γερουσίαν· ἡ πολιτεία ὅμως αὐτῶν δὲν ἦτο οἷα πάλαι ποτε ἡ τῆς Καρχηδόνας, ἡ ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἡ τῆς Ἑνετίας καὶ τῆς Γενούης, ἀλλ' ἔφερε τὸν τύπον ἐκεῖνον τῆς μικροπρεπείας ὅστις καὶ νῦν ἐστὶ χαρακτηριστικὸς τοῦ Γαλατᾶ. Ἐκαστος τῶν πολιτῶν ἀμεριμνῶν περὶ τῶν ἄλλων ἀπέβλεπε πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον. Καὶ τοὶ κατανόησαντες ὅτι ὁ Γαλατᾶς δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ ἀλωθείσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὑποσχεθέντες τῷ Αὐτοκράτορι ἐπικουρίαν, ὅμως πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῶν ἐναντίον παντὸς ἐνδεχομένου κινδύνου, ἐπεμψαν πρεσβεῖν πρὸς τὸν Σουλτάνον πρὶν ἔτι ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἀδριανουπόλεως, δι' ἧς ἐκφράζοντες φιλικὰ αἰσθήματα διεβεβαίουν αὐτὸν συγχρόνως ὅτι θέλουσι τηρῆσαι πιστῶς τὰς ὑπαρχούσας συνθήκας. Ὁ Σουλτάνος ὑπεδέχθη τοὺς πρέσβεις μετὰ φιλοφροσύνης, ἀλλ' ἀπηγόρευεν αὐτοῖς πᾶσαν βοήθειαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀπαιτήσας ἀπόλυτον οὐδετερότητα· πλὴν εἰς τῶν δύο κατεγελάτο, διότι ἡ ἐξάρτησις τῆς ἀλύσεως ἐκ τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ ἀντέκειτο εἰς τὴν οὐδετερότητα ταύτην. Ὁ ἱστοριογράφος Δούκας δυσχεραίνων διηγεῖται τὰ περὶ τῶν ἐν Γαλατᾷ ἐμπόρων, οἵτινες χαρακτηρὸς ὅλως ἀντιθέτου πρὸς τὸν τοῦ γενναίου Ἰωάννου Ἰουστινιανοῦ συμπολίτου αὐτῶν, δὲν ὑπερέβαινον περὶ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ πράττειν τὸν στενὸν κύκλον τῶν ἰδεῶν ἐνὸς παντοπώλου (β).

(α) Δούκ. σελ. 258. — Ν. Βέρδ. σελ. 3. Φραντ. σελ. 236. — Χαλκοκενδ. σελ. 447. (β) Δούκ. σελ. 267.

Πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν τῆς πολιορκίας, νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐρευνήσωμεν πόσος ἦν ὁ ἀριθμὸς τῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας συνήθρουν ὁ Μωάμεθ διαρκούντος τοῦ χειμῶνος. Τὸ πυροβολικὸν αὐτοῦ συνέκειτο, πλὴν τοῦ προμνησθέντος τηλεβόλου, ἐκ δύο ἄλλων μικροτέρων, καὶ δεκατεσσάρων κανονοστοιχιῶν. Πρὸς ἐξάρυξιν δὲ ὑπονόμων ἐμίσθωσε μεταλλουργοὺς ἐκ Νοβοπρίδος ἐν Σερβίᾳ. Περὶ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν στρατευμάτων ἔχομεν διαφόρους πληροφορίας. Ὁ Χαλκοκονδύλης ὁμολογουμένως ὑπερβολῇ χρώμενος λέγει ὅτι σύμπας ὁ στρατὸς συνέκειτο ἐκ 400,000 ἀνδρῶν, ἐνῷ Λεονάρδος ὁ Χῖος λέγει 300,000. ὁ Δούκας 265,000, ἐξ ὧν 15,000 Γενίτσαροι συνεκρόταν σωματοφυλακὴν, ὁ Φραντζῆς 258,000, καὶ ὁ Ν. Βάρβαρος 160,000. Δυσκόλως δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὸν ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ μετ' ἀκριβείας· οὐχ ἦττον ὁμοίως καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἢ τοῦ Ν. Βαρβάρου μαρτυρία φαίνεται ἡ ἀληθεστέρα. Ὁ Χάμμερος ἀποδέχεται τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δούκα καὶ Φραντζῆ. Ὁ Χαϊρουλλάχ νομίζει ὅτι τακτικοῦ στρατοῦ ἦσαν μόνον 80,000, οἱ δὲ λοιποὶ Τζαπουλτζίδες (ἤτοι ἄτακτοι, βασι βουζούκ), δερβίση καὶ σκευοφόροι. Ἀναλογιζόμενοι τὸ μέγεθος τοῦ τουρκικοῦ κράτους κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οὐδόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν τακτικῶν στρατευμάτων ἀνέβαινε εἰς 260 000 καὶ ἐπέκεινα. Μὴ λησμονήσωμεν ὁμοίως τὸ πασίγνωστον τοῦτο, ὅτι ἅμα κηρύττοντος τοῦ Σουλτάνου πόλεμον ἐναντίον τῶν ἀπίστων, καὶ τῆς ἐχθρικής πρὸ πάντων χώρας οὔσης εὐδαίμονος, μέγας ὄχλος στρατευσίμων συνέρρεε πανταχόθεν. Δι' ὃ νομίζομεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τοῦ στρατοῦ ὑπερέβαινε τὰς 80,000. Βεβαίως μεγάλη τάξις καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ δὲν ἐτηρεῖτο. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸ 800 χρόνων ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἐνδοξώτερος τῶν σκοπῶν τοῦ Ἰσλαμισμού, εὐκολον νὰ συμπεράνωμεν πόσον πλῆθος ἱμαμῶν καὶ μαλλάδων καὶ δερβισῶν συνέρρευσαν εἰς τὸ στρατόπεδον ἵνα ἀναρρίπιζοντες τὴν θρησκομανίαν καὶ τὸ θάρρος τῶν στρατιωτῶν, καὶ συνεργοῦντες καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἐπιφανῆ ταύτην ἐπιχείρησιν συμμετάσχῃ τῆς λείας. Καὶ ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν παρακολουθούντων τὸ στράτευμα δὲν ἦτο μικρὸς, ἀφ' οὗ νῦν ἐτι εἰς Πασᾶς σύρει κατόπιν αὐτοῦ μείζονα ἀριθμὸν ὑπηρετῶν ἢ εὐρωπαῖος ἡγεμῶν. Λαβόντες ταῦτα πάντα ὑπ' ὄψιν νομίζομεν ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν συγχρόνων αἱ πληροφορίες ἀντιφάσκουσι πρὸς ἀλλήλας. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ κατὰ τὰς περὶ τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰδήσεις· διότι ἐν ᾧ μανθάνομεν περὶ τῶν ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν πηγῶν ὅτι συνεκροτεῖτο ἐκ 300 ἢ 400 πλοίων ἤτοι 18 τριήρεων, 50 πλοικρίων καὶ ἐκ φορτηγῶν πλοίων ὑπὲρ τὰ 300, ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Ν. Βαρβάρου ἀριθμοῦνται 145 πλοῖα, ἤτοι 12 μεγάλα τριήρεις, 70—80 διήρεις, καὶ 20—25 μικρὰ πλοῖα, τὰ δὲ λοιπὰ βρίκια. Τὸ μέγιστον πλοῖον ἦν χωριτικότητος 300 τόννων ἐλθὼν ἐκ Σινώπης, καὶ κομίσαν φορτίον λί-

θων, ξύλων καὶ λοιπῶν πολεμικοῦ. Κατὰ πρῶτον περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ ἱστορία μείλαν ποιεῖται τουρκικοῦ στόλου. Ἔως τότε οἱ Σουλτάνοι εἶχον εὐαριθμὰ τινα πλοιάρια, ἀλλ' ὁ Μωάμεθ, κατανοήσας ὅτι ἀνευ στόλου ἀδύνατος ἦν ἡ ἐκπόρθησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προσέταξε τὴν κατασκευὴν τοιοῦτου. Ναύαρχος δὲ τοῦ στόλου (Καπουδάν Πασᾶς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας) ἦν Βούλγαρος τις ἀρνησίθρησκος Βαλτασγλοῦ Σουλεϊμάν Βέης καλούμενος (*).

(*Ἐπεται συνέχεια.)

Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ.

(Τόμος. 12α φυλλάδ. 230.)

—X—X—X—

Ἦτον ἡ 27 τοῦ Δεκεμβρίου 537· ὁ ναὸς, ἐργοντέλειον ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς ἐπιστήμονα κερφαλῆν τοῦ Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου, ἦτο πλήρης δόξης κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκείνην ἡμέραν. Ἦστραπτε τὸ θυσιαστήριον ἀπὸ ἀργυρον καὶ λίθους τιμαλφεστάτους· ὑψοῦτο ἐν μέτῳ αὐτοῦ ἐπὶ ἐξ στηριζομένη χρυσῶν ποδῶν ἡ Τράπεζα ἡ ἁγία, μνημεῖον μοναδικὸν πολυτελείας καὶ τέχνης· ἐκρέματο ἐπ' αὐτῆς λυχνία ἐπτάφωτος, καὶ σμύρνα μετ' ἀρωμάτων ἀφθόνως κατεκαίοντο πέριξ τοῦ θυσιαστηρίου· ἔλαμπεν ὁ ναὸς ἀπὸ μυριάδας φώτων ἀπρητημένων ὑπὸ τὸν θόλον, ὑπὸ τὰς στοάς, ὑπὸ τὰς ἀψίδας· ἔρριπτεν ἀνωθεν τὸ κατὰ χρυσον ἐκεῖνο καταπέτασμα χιλίας ἀκτίνας ἐπὶ ἐδάφους ποικιλοχρόου καὶ κατεστειλωμένου. Κιγκλὶς ἐξ ὀρειχάλκου περίχρυσος, ἀπολήγουσα εἰς διαφόρους περιπλοκάς ἀνθέων καὶ φύλλων, διεχώριζε τὸν κυρίως ναὸν ἀπὸ τοῦ χοροῦ, εἰς τὰ ἄκρα δὲ αὐτῆς δύο ἐφαίνοντο ἐκατέρωθεν ὑψηλοὶ θρόνοι, ὁ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ὁ τοῦ Πατριάρχου. Ἐπλήρου τὸν χορὸν καὶ τὸ θυσιαστήριον χιλίας ἱεραρχῶν, ἱερέων καὶ διακόνων οἱ πιστοὶ κατεῖχον τὸν ναὸν, οἱ κατὰ χοοῦμενοι τὸν πρόναον, τὰ ὑπερῶα ἐστόλιζε τῆς Αὐτοκρατορίσεως. Θεοδώρας τὸ περίοπτον θεωρεῖον περιστοιχισμένον ἀπὸ κύκλον ἡγεμονίδων καὶ ἀπασαν τὴν βασιλικὴν θεραπείαν καὶ τὴν αὐλήν· τῆς Αὐτοκρατορίας δὲ οἱ στρατοὶ ἐσκέπαζον τοὺς ὑπαίθριους ἀυλῶνας, τὰς στοάς, τὸ Αὐγουσταῖον μέχρι τῶν ἀνακτορικῶν προφυλαίων καὶ τῆς Συγκλήτου. Ἰουστινιανὸς ὁ Μέγας τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐνδεδυμένος στολήν, περιστοιχισμένος ἀπὸ Στρατάρχας καὶ Πατριάρχας καὶ ὅλην τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, διέρχεται διὰ μέσου τοῦ στρατοῦ πεζὸς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν βαδίζων. Προπορεύονται αἱ ἱεραὶ σημαῖαι,

(*) Χαλκοκονδύλ. σελ. 448, 449.—Δούκας σελ. 267, 268, 270.—Φραντζ. σελ. 227, 229, 240.—Λεον. Χῖος σελ. 86, 87.—Ν. Βάρβαρ. σελ. 18.—Χατζ. Κάλφας φύλ. 6.—Χαϊρουλλάχ σελ. 62, 69.